

METHODOLOGY OF STUDYING OF A LITERARY WORK WITH THE HELP OF IMAGES OF NATURAL ELEMENTS DURING THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE IN 10-11 GRADES

МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ ЖАНРОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТВОРУ З ДОПОМОГОЮ ОБРАЗІВ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 10-11 КЛАСАХ

Oryshchenko I.M./ Орищенко І.М.

postgraduate student /

аспірант кафедри мовно-літературної освіти та культури мови

Nizhyn Mykola Hohol State University, Nizhyn, Hrafska 2, 16600

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Графська 2, 16600

Анотація. Жанрові особливості твору повинні завжди вивчатися на уроках української літератури, однак, як засвідчує практика, вони розглядаються ізольовано від змісту художнього тексту. Стаття пропонує методичні підходи та стратегії вивчення жанрових особливостей твору з допомогою образів природних стихій. Автор статті виявляє основні зв'язки, які існують між образами води, вогню, повітря та землі та різними жанрами. У статті запропоновано кілька рівнів опрацювання жанрових особливостей твору із залучення образів природних стихій: теоретичний, рецептивний та аналітичний. Основне завдання теоретичного рівня полягає у поглибленні теоретичних відомостей учнів про жанрові характеристики твору та набуття ними додаткових відомостей про зв'язки, які існують між літературними жанрами та образами води, вогню, повітря та землі. На етапі рецепції учні знайомляться із творами певних жанрів у формі первинного читання. Аналітичний етап моделює послідовність дій, які сприятимуть набуттю учнями практичних умінь та навичок.

Ключові слова: образи стихій природи, жанр, роман, повість, аналіз, методологія

Вступ.

Сучасні реалії життя ставлять нові вимоги до методики викладання української літератури як наукової дисципліни. Учень є представником свого часу, його особистість активно вбирає в себе погляди, переконання та цінності своєї доби. Інтернет та соціальні мережі стають невід'ємною частиною його життя, як наслідок – відбувається підміна реального життя віртуальним. Літературі усе складніше конкурувати із досягненнями віртуальної реальності, її яскравими барвами та технологіями. Поява екранізацій багатьох художніх творів та коротких викладів спростили життя старшокласників: замість того, щоб прочитати твір повністю, вони обирають найпростіший спосіб – переглянути фільм чи прочитати короткий його опис. У результаті цього в учнів може скластися помилкове уявлення про літературний текст, оскільки режисерський задум фільму може значно відрізнятись від змісту самого твору.

Учні усе менше цікавляться книгами, а педагогу усе складніше переконати їх у їх важливості. На нашу думку, учителю слід розробити правильну читацьку стратегію для старшокласників. Йому слід пам'ятати, що процес читання повинен бути завжди мотивованим: твір повинен стати близьким та зрозумілим для життєвого досвіду учня, схвилювати його, справити сильне враження на нього та доторкнутися до найніжнішої струни його душі. Кожен літературний твір повинен стати власним досягненням учня, а процес читання – відкриттям

чогось нового та вражаючого. Як зауважує Є. Пасічник: «...знайомство з художнім твором стало для них [учнів] духовною потребою» [2, с. 75]. Для того, щоб літературний текст постав перед старшокласниками як унікальне художнє утворення, педагогу слід застосовувати різні підходи та стратегії до їх аналізу і акцентувати увагу учнів на тих виняткових особливостях та явищах, які виокремлюють саме цей твір з поміж інших. «Художні твори одного жанру не можна вивчати за одним шаблоном, бо кожний художній твір – неповторне явище, що вимагає особливого підходу» [3, с. 149]. Допомогти у цьому зможуть образи природних стихій, які сприятимуть виявленню індивідуального авторського простору, часу та світогляду.

Виклад основного матеріалу.

Образи стихій води, вогню, повітря та землі позначені впливом *жанрових характеристик* твору: вони набувають відмінних рис для творів різних епічних жанрів: великих (роман), середніх (повість) та малих (новела, оповідання, нарис). У великих та середніх жанрах вони реалізуються через позасюжетні елементи твору (пейзажі: описи гір та річки Черемош у повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського) та через персоніфіковані образи, які постають самостійними дійовими персонажами твору (Перелесник, Русалка, Водяник, Лісовик в драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки; Нявка, Чугайстир, Щезник в повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського); у малих епічних жанрах образи природних стихій репрезентовані через деталь (образ камінного хреста з однойменної новели В. Стефаника, важкого каменя та вогненного пасу з новели «Новина» В. Стефаника). Вплив образів води, вогню, повітря та землі сприяв утворенню нових жанрових форм та їх взаємопроникненню: психологічна новела «Intermezzo» М. Коцюбинського виникла в результаті зосередженості письменника на процесі сприйняття ліричним персонажем природи (сонця, поля, неба) та породжених нею переживань та почуттів; новела «Момент» В. Винниченка поєднує у собі реалістичне змалювання дійсності та філософський підтекст, який розкривається з допомогою образів природних стихій; залучення образів води, вогню, повітря та землі та фантастичного сюжету створюють жанр драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки; залучення образи водної стихії допомогло створити новаторський твір – автобіографічний роман «Майстер корабля» Ю. Яновського, для якого характерна умовність часових та просторових характеристик; поема в прозі «Поza межами болю» О. Турянського та кіноповість «Зачарована Десна» О. Довженка, виникли в результаті згадок митців про своє минуле.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що основне завдання педагога полягає у створенні сприятливих умов для дослідження особливостей реалізації образів природних стихій у межах конкретного літературного жанру, визначення властивостей, яких вони набули у тому чи іншому жанрі та їх порівняння з метою виявлення якісних та кількісних характеристик творів певних жанрів. Учні повинні усвідомити, що, з одного боку, кожен жанр задає свою власну модель архітекtonіки тексту, а з іншого боку – переосмислення письменниками образів води, вогню, повітря та землі сприяло появі нових жанрів або їх взаємопроникненню. Крім того, в

старшокласників необхідно сформулювати чітке уявлення про те, що ідейно-концептуальне поле твору, своєрідність мислення письменника та реалізації його світоглядної моделі будуються у відповідності до жанрових домінант твору, тобто вони задають певні рамки, у межах яких розкривається тематика і проблематика твору, його підтекст.

Методика опрацювання жанрових властивостей образів природних стихій передбачає реалізацію таких етапів:

Теоретичний рівень, основне завдання якого полягає у поглибленні знань старшокласників про жанрові характеристики твору та набуття додаткових відомостей про зв'язки, які існують між літературними жанрами та образами води, вогню, повітря та землі. Він реалізується на кількох етапах:

- актуалізація раніше набутих знань старшокласників про «жанр», «повість», «оповідання», «новела» «роман» та їх різновидів: «автобіографічний», «детективний», «історичний», «психологічний», «соціально-побутовий»;

- поглиблення знань про нові жанрові форми: «психологічна новела», «поезія в прозі», «драма-феєрія», «драматичний етюд», «усмішка», «поема в прозі», «кіноповість», встановлення джерел та причин їх появи;

- виявлення зв'язків між образами природних стихій та жанровими властивостями літературного твору.

Рецептивний рівень, становить собою етап, на якому учні уперше знайомляться з літературним текстом певного жанру у формі первинного читання вдома. Важливо, щоб він мав усвідомлений характер: пошук образів води, вогню, повітря та землі та виявлення з їх допомогою властивостей певного жанру, для досягнення цього завдання учитель повинен задіяти мотиваційну сферу старшокласників, тобто він повинен запропонувати їм випереджальне завдання (проблемне запитання, пошук цитат і т.д.), яке б змогло розставити важливі акценти (*жанр + образи природних елементів = жанрові особливості образів води, вогню, повітря та землі відображені на рівні тематики, проблематики, образів персонажів, авторської картини дійсності та підтексту*). Наприклад: Знайдіть у творі образи природних стихій. Чи існує зв'язок між образами води, вогню, повітря та землі та жанровими властивостями твору? Такий різновид завдання вирішить проблему поверхового сприймання твору, ігнорування його описових елементів та підвищить якісний показник його перцепції.

Аналітичний рівень спрямований на набуття старшокласниками практичних навичок аналізу жанрових ознак через образи природних першоелементів. Він здійснюється у формі колективного обговорення на уроці. Провідне значення цього етапу – ґрунтовно та ретельно проаналізувати образи води, вогню, повітря та землі, з їх допомогою віднайти основні риси певного літературного жанру та виявити, якої реалізації набуває проблемно-тематичне поле твору. Він включає в себе такі методи та підходи:

1. Розповідь учителя: пояснення архетипної природи образів природних елементів та особливостей впливу жанрових особливостей твору;

2. Аналіз образів води, вогню, повітря та землі: коментоване читання,

колективне обговорення, складання конспектів, порівняльних таблиць:

- знаходження образів води, вогню, повітря та землі у структурі літературного тексту;
- визначення основних характеристик певного жанру;
- виявлення рис конкретного жанру через образи води, вогню, повітря та землі;
- встановлення значення образів природних стихій для жанрових особливостей твору.

3. Загальна характеристика твору у його цілісності, оцінка його мистецької цінності.

Отже, образи природних елементів є універсальним засобом пізнання художнього твору та окремих його рівнів, який розкриває різні грані тексту та допомагає глибше осягнути унікальність авторської картини світу та багатство філософського підтексту.

Література

1. Бондаренко Ю. І. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум : нав. посіб. для студ. філологічних факультетів / Юрій Бондаренко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 199 с.

2. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 200. – 384 с.

3. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.

***Abstract.** Genre features of the work should always be studied during lessons of Ukrainian literature, however, as practice shows, they are considered in isolation from the content of the literary text. The article offers methodological approaches and strategies for studying the genre features of the work with the help of images of natural elements. The author of the article reveals the main connections that exist between the images of water, fire, air and earth and different genres. The article proposes several levels of elaboration of genre features of the work on the involvement of images of natural elements: theoretical, receptive and analytical. The main task of the theoretical level is to deepen students' theoretical knowledge of the genre characteristics of the work and to provide them with additional information about the connections that exist between literary genres and images of water, fire, air and earth. At the reception stage, students get acquainted with works of certain genres in the form of primary reading. The analytical stage models the sequence of actions that will help students acquiring practical skills and abilities.*

***Key words:** images of natural elements, genre, novel, story, analysis, methodology*

Науковий керівник: д.п.н., проф. Бондаренко Ю.І.

Статья отправлена:

© Орищенко І.М